

Тамара ТКАЧУК

© 2005

ГЕНЕЗА ТА ТИПОЛОГІЯ РАНЬОГО УКРАЇНСЬКОГО І ПОЛЬСЬКОГО МОДЕРНІЗМУ (КІНЕЦЬ ХІХ-ПОЧ.ХХСТ.)

Проблема типологічної характеристики літературних процесів різних народів завжди становить собою актуальне дослідження. Адже порівнюються не тільки літератури, поетати, художні твори, а співставляються культури, вплітаються в контекст історичного розвитку одної і другої нації. Тим більше це стосується зіставлення польського та українського літературних процесів. Як правильно зауважив український дослідник Г.Грабович у своїй статті “Польсько-українські літературні взаємини”, “...центральною, визначальною рисою польсько-українських літературних взаємин є той факт, що то були взаємини не літератури з літературою, а культури з культурою”.

Історично так склалося, що прагнення володіти українськими землями визначали домінуючу поведінку польської нації, і в українців у відповідь виробився імунітет на будь-які польські впливи. Це має прямий зв'язок з культурою та літературою обидвох націй. В українському літературознавстві маємо дослідження взаємовідносин літератур Ю.Булаховської, Т.Гундорової, Г.Вєрвеса, Г.Грабовича, Лєсі Українки, І.Франка, Я.Поліщука, С.Павличко, В.Морєнця, Р.Радишевського, у польській – розвідки М.Бобровницької, Е.Вішневської, Г.Грабовського, Й.Лорєнєвича, А.Хутнікевича, Т.Вєйса, Й.Кшижановського, А.Маковецького, М.Подрази-Квятковської, Р.Таборського, К.Вики і т. д.

В українському літературному процесі роль модернізму та його існування применшувались до мінімуму пануючою критикою, а світоглядні позиції розкритиковувались як занєпадницькі на противагу “єдиновірному” соцреалізму. Тільки в останнє десятиліття з'явилися праці з об'єктивним дослідженням явища як вітчизняних літературознавців, так і дослідників діаспори. Проте є ще багато різних тлумачень у плані термінології та окреслення явища.

Таким чином, у даній розвідці буде здійснено спробу типології раннього модернізму в польській та українській літературах, своєрідності проникнення та протікання явища, з визначенням дотичних моментів у його розвитку, особливостей на національному ґрунті.

Існує чимало досліджень різних літературних епох та тенденцій в історії слов'янських літератур. Одні з них вже настільки опрацьовані, що їх з легкістю порівнюють і синтезують літературознавці, інші – окреслені тільки фрагментарно, внаслідок чого їх образ вимальовується досить слабко, а в сентєнціях окремих науковців натрапляємо на певні суперечності та стереотипні погляди. У прорадянських працях тривалий час про модернізм писалося як про негативні збочєння в добу панування реалізму. А.Лосєв, зіставляючи “нові стилі” із реалізмом, наводить аргументи аж ніяк не на користь перших. Він зауважує, що модернізм, вибираючи лише одну сторону життя, “роздував її до неймовірних розмірів”, доводячи до звироднілості і безладу. [11, 153] Думка І.Михайлина цілком протилєжна: “... У літературі починається новий період,

якісно відмінний від попереднього. У цей час літературна творчість виходить на новий рівень: психологізму, аналізу внутрішнього світу людини, перенесення уваги з обставин на характери, надання моделі дійсності певної філософічності, введення в дію ідеологічних дискусій, потяг до авторської суб'єктивності. Поняття, здатне містити значення нового, – це "модернізм" [12, 202].

Така неусталеність стосується періоду модернізму, який неоднозначно трактувався в обох літературах.

У Польщі, більш-менш об'єктивно, ця художня система почала досліджуватись раніше, десь в 60-х роках ХХ ст. Періодом межі ХІХ-ХХ ст. в польській літературі займалися К.Вика [29], Ю.Кшижановський [22], А.Маковецький [23], А.Хутнікевич [21], Т.Вейс [28], М.Подраза-Квятковська [26] та ін.

В українському літературознавстві про модернізм, як справді важливу тенденцію в його розвитку, без викриття "буржуазних схиблень", почали писати в останні два десятиліття. Приміром студії Т.Гундорової [7], С.Павличко [20], Д.Наливайка [16], С.Хороба [27], О.Олійника [17], А.Погрібного [21], Я.Поліщука [24], В.Моренц [14], М.Моклиці [13]; дослідження українських науковців за кордоном – Г.Грабовича [6], Б.Рубчака [25], що друкуються в материковій Україні.

Крім того, не менш вартисними є розвідки компаративістського характеру, де здійснено типологію модернізму в слов'янських літературах – найчастіше порівнювались польські новітні напрями із чеськими (Й.Магнушевський [35]), російськими (Б.Бялокозович [29]) та болгарськими (Т.Домбек-Віргова [30]) модерними віяннями. Польська дослідниця М.Бобровніцька зазначає, що модернізм – це "...якраз та літературна епоха, яка найбільше заслуговує на те, щоб стати предметом компаративістських досліджень, бо вона, як ніяка інша, об'єднала країни спільною моделлю літератури на ідейному, тематичному і формальному рівнях". [28,58] Авторка акцентує на тому, що як в європейських так і у кожній із слов'янських літератур тенденції модернізму є ідентичними. Це свідчить про інтеграційний характер явища. Хоча слід зауважити, що в кожній окремій країні цей напрям має своє, суто національне забарвлення та залежить від особливостей культурно-історичного розвитку народу. Однак про існування окремих студій порівняльного характеру у польському літературознавстві стосовно українського питання говорити не доводиться. І це, очевидно, спричинено стереотипним баченням української культури як вторинної, сільської й провінційної. Натомість в Україні можемо простежувати постійне зацікавлення польським модернізмом, як явищем новим і сучасним у літературі й естетиці. Приміром монографії Г.Вервеса [3], Т.Гундорової [7], С.Павличко [20], В.Моренця [14], Я.Поліщука [24].

М.Наєнко [15, 320] зазначає, що література, як і літературознавство, розвивається поштовхами (етапами), які значною мірою визначаються розвитком філософської думки і характером знань людини про історію, природу, психологію, духовний світ загалом. Модернізм, базуючись на "філософії буття", творить власну естетику, тип художнього мислення, а в плані форми – нову поетичну техніку. Все це в синтезі яскраво відрізняє нові твори від нарацій позитивістського та натуралістичного русла. Завдяки модернізму відбулась зміна призначення мистецтва (мистецтво не додаток до боротьби за суспільні ідеї, а виразник усього прекрасного та досконалого), звідси зміна акцентів проблематики в літературі, відхід від реалістичності й мімесису. Отже це був новий, якісно відмінний виток у розвитку літератури.

Кількість тлумачень терміну "модернізм" є настільки численною, що, з рештою, розмивається його термінологічна точність. Я.Поліщук не безпідставно цю проблему вважає „больовою точкою” сучасної літературознавчої думки, що породила загальносуспільну дискусію гуманітаріїв. [24,142]

У літературознавстві часто модернізм ототожнюється з певною стильовою течією, що є частковим проявом цілого явища, скажімо з декадансом, з яким він мав спільне джерело – "філософію життя". Проте декаданс мав свої інтенції, цілком відмінні від до-

мінантних структур творчості минулого, тобто реалізму і натуралізму. Він був тою рушійною силою та необхідною передумовою зародження такого нового явища в літературі як модернізм. Визначаючи модальність декадансу на загальноестетичному рівні – як ідеї, Я.Поліщук основну причину „нового імпульсу продуктивного розвитку есхатологічних візій, що були поширеними у середньовічній літературі, та занепадницьких тенденцій, характерних для літератури романтизму, перетворення містичних, темних сторін людської душі, що їх означили натуралісти, в основний предмет свого мистецтва”, вбачає у суспільно-культурних передумовах. [23, 20] „Явищем перехідного типу”, одні інтенції й структури якого перейшли в модернізм, інші в ньому редукувалися, треті стали несумісними, окреслює декаданс Д.Наливайко. [16, 45] Разом з тим ця художня система відмінна і від свого відгалуження – авангардизму. Модернізм за всього свого новаторства, є передусім пошуком і продовженням традиції високого мистецтва, здатного піднятися над радикальними соціально-історичними змінами. Йому притаманне відчуття спадкоємності щодо минулого і туга за цілісністю, завершеністю, рівновагою. Його наступник авангард, навпаки, схильний вважати традицію високої культури гнітючим обмеженням, протиставляючи їй себе, як провісника справді нової, цілком іншої культури. Метою цього свідомого екстремізму є руйнування всіх соціальних та естетичних умовностей і прискорення руху суспільства в майбутнє.

Терміни експресіонізм, символізм та імпресіонізм, що виникли також на межі століть, використовуються швидше на позначення своєїрідної мистецької техніки, стильової форми в модерному мистецтві, зокрема і літературі. Тобто можемо сказати, що модернізмові притаманний імпресіонізм (як вміння суб'єктивно відтворювати миттєві враження митця); експресіонізм (як відображення світобачення через гіпертрофоване авторське “я” – реакція на дегуманізацію суспільства); та символізм – відображення через натяк, осяяння, символ).

Шукали митці нової генерації спільних мотивів і з романтиками. С.Скандлер зазначає, що модерністи багато взяли від європейського романтизму: “Якщо у випадку польського романтизму акцент падає на державно-політичні і суспільні справи [...], то в європейському – на філософсько-світоглядну проблематику, філософсько-моральні та естетичні проблеми” [27, 23]. З європейського романтизму витікають модерністичні віяння: філософський ірраціоналізм, песимізм, індивідуалістичні тенденції, культ підсвідомого і таємничого. Звідси ж маємо переконання про виняткову роль митця і мистецтва. Своїм натхненником польські модерністи вважали містика Ю.Словацького як “особистості генія-митця, що шукає опори тільки у власній душі, а в мистецтві виражає цілий універсум творчої особистості, творить вище, ніж А.Міцкевич філософське мистецтво” [31, 82] та трансформував у польську літературу ідею трансцендентної сутності буття.

Окремі польські науковці, зважаючи на специфіку літератури, та вбачаючи її корені в романтизмі, межу XIX і XX ст. означили як неоромантизм. Ю.Кшижановський свою монографію, присвячену цьому періоду, назвав “Неоромантизм польський” [22], вважаючи, що відроджуються і розвиваються форми романтичної образності, яка лише тією чи іншою мірою модернізується, і таке явище є особливою рисою польської літератури межі століть, Т.Вейс корені цієї художньої системи вбачає у романтизмі. Згодом К.Вика у праці “Модернізм польський” означив неоромантизм як один із проявів модернізму, як течію раннього модернізму поряд із символізмом [40, 198].

Термін неоромантизм звучав і в українській критиці. Леся Українка, говорячи про новий етап у її розвитку, зокрема появу нової структури мислення та стильової манери в О.Кобилянської, на позначення цього явища використовувала саме цей термін. Отже, і українському, і польському ранньому модернізму притаманна романтична традиція.

Таким чином модернізм розглядається як певний період, що розгортається в часі й характеризується зародженням і розвитком, як система ідейно-формальних вартостей, що відрізняються від особливостей декадансу та авангарду; включає в себе різні прояви

нового: експресіонізм, імпресіонізм, символізм, а на польському й українському ґрунті близький до романтичної традиції, оскільки пов'язаний з нею генетично.

Не менш важливим і, водночас дискусійним, є питання періодизації модернізму в українській та польській літературах. Виникає питання: чи за початок модернізму прийняти маніфести покоління, чи появу конкретних мистецьких творів, чи виникнення критичної думки, опертої на філософії й естетиці, властивій певній епосі. Не завжди мусіли бути маніфести, але завше літературна критика висувала програми і постулати, що свідчили про зміну естетичних критеріїв і поглядів на суспільну функцію мистецтва. Маніфести і програмні статті могли випереджувати літературну практику модерністів, але могло бути і навпаки, коли типово модерністичні твори з'являються значно раніше, ніж викристалізувалась теоритична думка чи маніфест.

У Польщі гасло “мистецтво для мистецтва” звучить вже на сторінках варшавського журналу “*Życie*” (1887–1891) за редакцією З.Пшесмицького (Міріама), тобто в 1887–1888 р.р.; у 1891 році виходять його дослідження про М.Метерлінка, де автор прагне звернути увагу польських митців на своєрідність творчої манери письменника; в цьому ж році видається лірика П.Тетмаєра; резонансною у 1892 році була праця С.Пшибишевського – “*Zur Psychologie des Individuums*”, написана німецькою мовою, де автор торкається новітніх європейських віянь, психології творчої особистості; у 1897–1898р.р. дебютує як драматург С.Виспянський, і в цих же 1898–1899р.р. побачив світ відомий цикл програмних статей А.Гурського “Молода Польща”; у 1899 році – в краківському журналі “*Życie*” (1901–1907) з'являється програмна стаття модерністів “*Confiteor*” (“Визнання віри”), автором якої був С.Пшибишевський; у руслі утвердження постулатів модернізму в 1902 році промовистими стали дослідження І.Матушевського “Словацький і нове мистецтво”, з 1901–1907р.р. під редакцією Міріама видається часопис “*Chimera*”, протягом 1896–1897 р.р. – “*Krytyka*” у Львові, а з 1889–1897р.р. журнал видавався у Кракові під редакцією В.Фельдмана. Тобто в польській літературі все нове мотивувалося програмами і статтями, що були передумовою практичного втілення нових віянь у мистецьких творах.

Загалом період дев'яностих років XIX ст. був плідний на маніфести, мистецькі твори модерного спрямування. Тому в польській літературі початком модернізму більшість відомих дослідників (К.Вика, Ю.Кшижановський, А.Маковецький та ін.) вважає 1890 рік. Ця епоха, окрім модернізму, має назву “Молода Польща”. Перша хвиля напряду – час творчості “Молодої Польщі” – завершується 1914 роком з початком I-ої світової війни. Власне, рамки 1890–1914 рр., є періодом появи і розвитку модернізму, творчості митців “Молодої Польщі” (названі межі є умовними, оскільки літературний процес характеризується тяглістю). На цьому модернізм у Польщі не припиняється.

В Україні типово модерністичні твори з'являються ще в останньому десятилітті XIX ст., але як творча самобутність та еволюція творчості окремих митців, а не на рівні загальної стильової манери, підтверженої маніфестами та програмними статтями. Програмні ж формулювання з'являються трохи згодом – на сторінках журналу “Українська хата” (1909–1914) в Східній Україні та видання “Молода Муза” (1906–1909) і “Світ” – у Західній Україні.

В українській літературі, як зазначив М.Неврлий [16], варто акцентувати на двох моделях літератур – західній і східній і розглядати кожну з них окремо. Початки українського модернізму, як зазначає дослідник О.Дорошкевич, „треба шукати в Галичині”. Аналогічної думки дотримується М.Неврлий: „Галичина, як своєрідний каталізатор, відіграла в історії українського модернізму інспіруючу роль” [17,158]. Будучи на той час, разом з Польщею, частиною Австро-Угорської імперії, Галичина відзначалася більшою свободою в політичному і культурному плані, а тому найшвидше перейняла нові європейські віяння. Це засвідчує своєю творчістю галицька „Молода Муза”. Саме у Львові видаються польські та українські часописи, що знайомлять українців із мистецьким життям Європи та України, тут тривалий час жив і працював Я.Каспрович,

С.Пшибишевський, численна кількість творів якого була видана у цьому місті, в той час як на його батьківщині читач із ними познайомився значно пізніше. На визначальну роль польського модерніста у справі виникнення „Молодої Музи” вказує В.Пачовський: „Мистецтво для мистецтва!” – гасло аристократів Духа – привів із заходу до Галичини Станіслав Пшибишевський...” [21,186]. Власне з Галичини запозичив модерні мотиви „лідер наддніпрянських модерністів” М.Вороний. Саме він сигналізував Східній Україні про нові тенденції в письменстві, вказавши на нові риси явища, яке, з одного боку, було реакцією на банальні постулати народницької літератури, з іншого – виражало об’єктивну потребу розширення меж українського художнього слова.

У Наддніпрянщину, що була тоді під тиском Російської імперії, тихою провінцією, модернізм приходить трохи згодом, його апологетом тут стає видання „Українська хата” (1909-1914), яка своїми сміливими ніцшеанськими ідеями, декларованими М.Шаповалом та М.Євшаном, твердо засвідчує, що модернізм у Східній Україні розвуркував тиху народницьку провінційність. Модернізм „хатян” був дещо інший, ніж у молодомузівців: якщо в останніх він асоціювався з песимізмом, суспільною апатією, то в „хатян” був тотожним із рішучістю, активним протестом проти народництва. Східні письменники не об’єднувалися за принципом „Молодої Польщі” чи „Молодої Музи”, їхня творчість самобутня. До того ж модернізм на цих теренах формувався не на рівні загальної стильової манери або „школи”, а через творчу самобутність та еволюцію окремих митців. Такими були О.Олесь, М.Вороний, Леся Українка, М.Коцюбинський, О.Кобилянська та В.Стефаник, що не належали до жодного угруповання, але творили нову, глибоко психологічну прозу манерою далекою від народницької описовості.

Що ж до інтенсивності явища в обох літературах, то на даному зрізі часу польська модерна література характеризується досить стійкими позиціями. Позитивістська традиція з відходом із літературної арени Г.Сінкевича та Б.Пруса дещо вичерпується, а діяльність такої яскравої особистості як С.Пшибишевський, високохудожньої поезії Л.Стафа, К.Тетмаєра, переконливих дискусій-прокламацій З.Пшесмицького (Міріама), А.Гурського на сторінках варшавського та краківського журналів „*Życie*”, а також „*Chimera*”, привертають до себе увагу своєю нетрадиційністю та бунтом. Цьому сприяв досить високий рівень підготовленості літератури до сприйняття мистецьких „винаходів” та модерного світобачення. Причиною цього є те, що польська література не була настільки затиснена в імперських лещатах у попередні століття і не встигла перетворитися в сентиментально-провінційну.

Окремою і досить важливою проблемою є питання національних особливостей модернізму обох літератур. Воно більш дотичне до суспільно-історичних проблем, звідки й черпає свої початки. Мається на увазі те, що перейнявши все краще з творчої манери, форми, стилістики європейських митців, польський та український модернізм зберіг національну ідею. Така ситуація зумовлена потребою збереження духовного генофонду народу, адже і українську, й польську нації переслідував великодержавницький шовінізм імперій. Все ж, у порівнянні з українською, польська не зазнала такого тиску. Тому для української нації література була більше, ніж мистецтво – це доля нації, позбавленої державності, нації, яка окрім правдивого слова не мала жодного захисту. Чи не тому модерніст М.Вороний шукає символічного „Євшан-зілля” для українців, а для О.Олесь краса є поняттям тотожним із „рідною Україною”. У польській модерній літературі яскравим підтвердженням наявності національних мотивів є драма символіста С.Виспянського „Весілля”.

В українській і польській літературах відбувся синтез модерних тенденцій, екзистенційної проблематики з національними завданнями.

Зародження модернізму у двох слов’янських країнах, датується дев’яностими роками XIX ст. У Польщі 1914 рік – час затухання його першої хвилі, але далі він відбувся в повній мірі і не був обірваний ніякими засиллями ідеології, а в Україні в 30-х роках все, що не вкладалося в “прокрустове ложе” соцреалізму, було придушене.

Для досконалішого вияснення модернізму в часи його зародження в Польщі та Україні варте уваги явище "накладання" течій. Такий термін використав російський дослідник Г.Гачев у праці "Ускоренное развитие литературы" [5] для позначення явищ накладання течій, котрі повинні були відбуватись одне за другим. Мається на увазі одночасне співвідношення модернізму, натуралізму і позитивізму. Він ілюструє це на прикладі європейської літератури. Так натуралісти з групи Медану пишуть і публікують свої найвідоміші твори тоді ж, коли і французькі декаденти й символісти, а час найбільшої популярності П.Верлена і М.Метерлінка співпадає з роками найбільших успіхів Г.Мопассана і Е.Золя. Щось подібне спостерігається в українській та польській літературах.

У Польщі на літературній карті 1890-1900 рр. співіснували три літературні покоління. Саме тоді одночасно виходять модерні твори Я.Каспровича, П.Тетмаєра, переклади драм Г.Ібсена; дослідження М.Пшесмицького про М. Метерлінка; і в той же час – реалістична проза – "Лялька" Б.Пруса, "Без догмату" та "Хрестonosці" Г.Сінкевича; друкуються натуралісти – Г.Запольська, А.Дигасинський, Е.Ожешко.

Звідси бачимо, що зміна тенденцій не відбувалася одразу: мистецькі і світоглядні особливості реалізму зумовили виникнення натуралізму, а той в свою чергу спричинився до появи модернізму. Від натуралізму модерністи запозичили ідею жорстокості світу природи і законів суспільної системи, права сильнішого, як фізіологічної основи всього у світі. Представники "Молодої Польщі" зробили з цього песимістичні висновки.

В українській літературі модернізм не тільки приводить з собою апологетів нового мистецтва, а й синтезується в творах письменників реалістичного спрямування. Так у М.Коцюбинського масмо чуттєво багату, імпресіоністичну манеру письма, а поряд тематику і проблеми, які притаманні реалізму (наприклад, "Intermezzo", "Fata morgana"). Щось подібне спостерігається і у В.Стефаніка, який на соціальній тематиці видобуває модерну манеру письма, що полягає в ескізності та фрагментарності, руйнуючи описову традицію українського письменства, О.Кобилянська актуальну в українській літературі тему землі трансформувала в натуралістично-символістську драму духовності, яка протистоїть інстинктам. Ряд прикладів синтетичних творів на межі модернізму і народницького реалізму можна продовжити.

Варто зазначити, що це явище притаманне саме українській літературі. Очевидно, це пов'язано з тим, що ранній український модернізм був явищем не лише естетичним, але, передусім, культурно-історичним. Література модерна продовжувала бути народним речником, а також по-новому висвітлювала все ті ж соціальні та національні проблеми. Розгортаючись і синтезуючись із реалістично-натуралістичними, а також романтичними тенденціями, модернізм відкрив нові художні моделі та структури – неореалізм (В.Винниченко); неонатуралізм (С.Черкасенко); неоромантизм (О.Кобилянська).

І хоч український і польський модернізм мав свої особливості, проте він розвивався у руслі європейського явища, черпав звідти кращі здобутки. Як приклад можемо навести творчість М.Метерлінка, що значно вплинула на ранній як український так і польський модернізм. Його песимістичні казки про смерть, містицизм у драмах, Верленова прозорість і витонченість у поезії відбилися на світогляді та творчості М.Вороного, Лесі Українки, В. Стефаніка. Ідеї Е.Верхарна в Польщі стали відомими завдяки польському поету З.Пшесмицькому. Сентенції Ф.Ніцше домінують у творчості С.Пшибишевського, а в Україні він створює цілий культ у нараціях О.Кобилянської, М.Яцківа.

Всі ці приклади свідчать про відкритість слов'янських літератур до нових європейських віянь. І хоча народницька література, що всевладно панувала у слов'янському художньому просторі заступала шлях новим течіям, літератури з певними трансформаціями (що відбивали їх національну своєрідність) творчо реціпіювали "насліддя" модернізму.

Можна стверджувати, що модернізм, як кожне явище, яке має відносний час своєї появи, поширення та розвитку, характеризується спільністю рис в обох літературах. Якщо умовно окреслити шлях і час його переміщення, то він із Західної Європи, в силу гео-

графічних та суспільно-історичних обставин, спочатку потрапляє на польський літературний ґрунт. Тому це явище в Польщі розвинулось швидше.

Яке ж все-таки значення мало явище модернізму в різнонаціональних літературах?

Щодо польської, то вона відійшла від позитивістської традиції, перейняла від західноєвропейської літератури модерну проблематику, тенденції, манеру письма, влилась у загальноєвропейський літературний контекст. Творчість Л.Стафа, К.Тетмаєра, С.Пшибишевського, С.Виспянського та ін. є яскравим підтвердженням цьому.

Перша хвиля українських модерністів намагалася здобути для української літератури ширші обрії. Своїми пошуками й експериментуванням у галузі форми, кращими власними творами вони поширили тематичні межі національної літератури, піднесли її художній рівень. Хоча це були перші несміливі спроби, модерністська поетика стала оновлюючим началом для літератури початку ХХ століття, ініціювала нову добу в її розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Булаховська Ю. Творчість Л.Стафа і стильові пошуки польської поезії першої половини ХХ ст. – К.: Наукова думка, 1970. – 179 с.
2. Булаховська Ю. Спадкоємність і новаторство сучасної польської поезії. – К.: Наукова думка, 1979. – 176 с.
3. Вервес Г. Головні проблеми українсько-польських літературних взаємин ХІХ ст. – К.: Держлітвидав. України, 1958. – 246 с.
4. Выка К. Статьи и портреты. Под. ред. П.Ф.Стахеева. – М.: Прогресс, 1982. – 220 с.
5. Гачев Г. Ускоренное развитие литературы (На материале болгарской литературы ХІХ века). – М.: Наука, 1964. – 140 с.
6. Грабович Г. До історії української літератури: Дослідження, есе, полеміка. – К.: Основи, 1997. – 604 с.
7. Гундорова Т. Проявлення слова. Дискурсія раннього українського модернізму: Постмодерна інтерпретація. – Львів: Літопис, 1997. – 300 с.
8. Гундорова Т. Фрідріх Ніцше і український модернізм. //Слово і час. – 1997. - №4. – С. 29-40.
9. Денисова Т. Феномен постмодернізму – контури й орієнтири. //Слово і час. – 1995. – №2 – С.18 - 27.
10. Ільницький М. Від Молодої Музи до Празької школи. – Львів, 1995. – 210 с.
11. Лосев А.Ф. Теория стиля у модернистов. [Из цикла работ по истории художественного стиля] // Литературная учеба. – 1998. – №5. – С.153-160.
12. Михайлин І. Проблеми періодизації української літератури ХХ ст. //Українська філологія: досягнення і перспективи. – Львів, 1995. – С. 202-205.
13. Моклиця М. Модернізм – проблема теоретична й психологічна. //Слово і час. – 2001. – №1. – С. 32-38.
14. Моренець В. Національні шляхи поетичного модерну першої половини ХХ ст.: Україна і Польща. – К.: „Основи”, 2002. – 327 с.
15. Наєнко М. Українське літературознавство: Школи, напрями, тенденції – К.: ВЦ Академія, 1997. – 320 с.
16. Наливайко Д. Про співвідношення “декадансу”, “модернізму”, “авангардизму”. //Слово і час. – 1997. – №11-12. – С. 44-48.
17. Неврлий М. Етапи формування західноукраїнської модерної поезії. //Сучасність. – 1993. – №5. – С. 156-165.
18. Олійник О. Основна теза: поліваріантність модернізму. //Слово і час. – 1999. – №3. – С. 61-62.
19. Павличко С. Від “модернізму” до модерності – теоретичний дискурс “Української хати” //Сучасність. – 1995. – №10 – С. 98 -110.
20. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі – К.: Либідь, 1999. – 447 с.
21. Пачовський В. Конструктивні ідеї державності та космічна місія української нації //Хроніка’ 2000. – 1993. – №5 (7). – С. 186.
22. Погрібний А. Діалектика літературно-мистецького поступу / модернізм в українській літературі //Слово і час. – 1999. – №7. – С. 24-26.
23. Поліщук Я. Естетичний досвід декадансу (аспекти модальності й моди) //Слово і час. – 2002. – №4. – С. 20-26.

24. Поліщук Я. Міфологічний горизонт раннього українського модернізму: Літ. студії – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1998. – 296 с.
25. Поліщук Я. Світло і тіні українського модернізму як наукової проблеми. // Українська література в загальноєвропейському контексті. Випуск 5. – Ужгород, 2002. – С. 142-146.
26. Рубчак Б. Пробний лет (тло для книги) // Остап Луцький-молодомузець. – Нью-Йорк, 1998.
27. Хороб С. Українська модерна драма кінця XIX – XX століття (неоромантизм, символізм, експресіонізм). – Івано-Франківськ: „Плай”, 2002. – 413 с.
28. Bobrownicka M. Modernizm w literaturach słowiańskich (zachodnich i południowych) – Wrocław, 1975. – 158 s.
29. Białokozowicz B. Z dziejów wzajemnych polsko-rosyjskich związków literackich w XIX wieku. – Warszawa, 1971. – 305 s.
30. Dąbek-Wirgowa T. Główne zagadnienia stosunków literackich polsko-bułgarskich w pierwszych dziesięciokach XX w. // Z polskich studiów slawistycznych. – Warszawa, 1963. – S. 258-269.
31. Floryńska A. Spadkobiercy króla Ducha. – O recepcji filozofji Słowackiego w światopoglądzie polskiego modernizmu. – Wrocław, 1976. – S. 82.
32. Hutnikiewicz A. Młoda Polska. – Warszawa, 1996. – 484 s.
33. Krzyżanowski J. Neoromantyzm polski (1890 – 1918). – Wrocław – Warszawa – Kraków. – 1963. – 268 s.
34. Makowiecki A. Młoda Polska. – Warszawa, 1981. – 351 s.
35. Magnuszewski J. Stosunki literackie polsko-czeskie w końcu XIX i na początku XX wieku. – Wrocław, 1951. – 174 s.
36. Markiewicz H. Młoda Polska i “izmy”. Z problemów literatury polskiej XX wieku. – T. I. – Warszawa, 1996. – 126 s.
37. Podraza-Kwiatkowska M. Literatura Młodej Polski. – Warszawa, 1997. – 351 s.
38. Skandler S. Słowacki i nowa sztuka. – Warszawa, 1965. – S. 23 –35.
39. Weiss T. Fryderyk Nietzsche w piśmiennictwie polskim lat 1890-1914. – Wrocław- Kraków, 1962. – 110 s.
40. Wyka K. Modernizm polski. – Kraków, 1968. – 198 s.